

ЗАГАЛЬНЕ, ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Кінащук А.В.

аспірантка,

Науковий керівник: Деменчук О.В.

доктор філологічних наук, професор,

Рівненський державний гуманітарний університет

ОБРАЗ-СХЕМИ ЯК ОДИН З АСПЕКТІВ КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ІРРАЦІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Сучасні студії з лінгвістики охоплюють когнітивний, функціональний та синергетичний напрями. Мовознавці здійснюють свої дослідження, вивчаючи такі питання, як-от: статус моделі у лінгвістичних науках та її реалізація у когнітивному моделюванні (І. Ремхе), семантична структура як основа опису мови у межах функціонального синтаксису (А. Мустайокі), синергетична єдність лінгвістики та інших наук (С. Гураль, Г. Петрова, В. Смокотін). У руслі когнітивної лінгвістики провадили свої розвідки як вітчизняні (С. Жаботинська, О. Селіванова), так і зарубіжні (М. Джонсон, Дж. Лакофф, О. Падучева, З. Попова, Й. Стернін) науковці. У полі зору дослідників були: фреймові моделі простору на матеріалі французької та російської мов (З. Абдюкова), концептуальні блоки та метафоричні концепти як засоби вираження категорії кількості у німецькій та російській мовах (А. Ноздріна), образ-схеми в аналізі семантики дієслів дії в англійській та італійській мовах (П. Вернілло), що засвідчує актуальність зіставних студій з когнітивної лінгвістики, зокрема, на предмет вивчення образ-схематичного моделювання семантики окремого класу слів у різних мовах.

Мета розвідки – дослідити образ-схеми як один з аспектів когнітивного моделювання ірраціональної лексики (на матеріалі української, англійської та німецької мов).

У дослідженні виокремлюємо ірраціональну лексику як окремий семантичний клас слів на позначення тих аспектів світосприймання людини, що не пов'язані з раціональним мисленням та виникають без участі розуму людини, пор.: *імпульс / impulse / der Impuls; інсайт / insight / die Einsicht; проорокувати / foretell / vorhersagen; несвідомо / unconsciously / unbewusst* та ін.

Для моделювання семантики окремих класів слів когнітивісти послуговуються не лише фреймами та концептами, а й образ-схемами.

М. Джонсон трактує образ-схему як динамічну модель, що функціонує як абстрактна структура образу і сформована на основі загального досвіду. Дослідник наголошує на тому, що сама схема не є конкретним насиченим образом або ментальною картиною, а швидше представлена як абстрактний зразок, що може проявлятися у яскравих образах, відчуттях та подіях. Такі образ-схеми є тими структурами, що організовують наші ментальні уявлення на більш загальному та ментальному рівні. Дж. Андерсон також провадить думку про абстрактність образ-схем, однак наголошує на тому, що вони не обмежені лише візуальними властивостями. Це означає, що образ-схеми наділені кінестетичним характером: вони не прив'язані до жодної перцептивної модальності та слугують як повторювані зразки (шаблони) з метою ідентифікації нескінченних образів, відчуттів для об'єктів та подій, структурованих відповідним шляхом [7, с. 2, 24].

За А. Самігулліною, образ-схеми наділені значною пояснювальною силою в аспекті «розпредмечування» найбільш важливих аспектів функціонування уяви та мисленнєвої діяльності *homo loquens*. Дослідниця переконує, що одна і та ж образ-схема здатна актуалізуватися у різних когнітивних доменах, оскільки внутрішня структура кожної може бути переосмислена метафорично [3, с. 102].

К. Рахіліна вважає, що образ-схеми (за формулюванням дослідниці – топологічні схеми) відображають просторові зв'язки та взаємодії конкретних об'єктів, а також є донорською зоною для абстрактних ситуацій [2, с. 307].

М. Джонсон виокремлює такі типи образ-схем, як-от: «ВМІСТИЩЕ» («CONTAINER»), «МАРШРУТ» («PATH»), «СИЛА ПРОТИДІЇ» («COUNTERFORCE»), «ПРИМУС» («COMPULSION») та ін. [7, с. 44].

Семантику ірраціональної лексики моделюємо, послуговуючись найбільш репрезентативними образ-схемами «ВМІСТИЩЕ» («CONTAINER») та «ПРИМУС» («COMPULSION»).

М.Джонсон характеризує образ-схему «ВМІСТИЩЕ» («CONTAINER») як таку, що обмежує певний простір, коли «дещо» (something) перебуває всередині цього простору (in) або поза ним (out) [7, с. 39]. Під певним простором розуміємо той безсвідомий стан (стан осяяння, інсайту, очмани, підсвідомості тощо), у якому перебуває пацієнс, коли здійснює ірраціональні вчинки, пор.: укр. *Голос бринить у моїй підсвідомості, і я чую його всім своїм єством* [1]; *My first experience with my own subconscious state was in a guided meditation with my drama teacher in high school* [9]; нім. *Ich hatte im Unterbewußtsein, als ich nach Hause fuhr, eine entsprechende Sorge gehabt* [6].

Реалізація образ-схеми «ПРИМУС» («COMPULSION») передбачає наявність непереборної зовнішньої сили, яка приходить нізвідки, має задану величину, рухається за заданим «маршрутом» (path) та має свій напрям (direction) [7, с. 45]. Такою зовнішньою силою вважаємо ірраціональність, позаяк джерело її походження досі не з'ясовано однозначно, пор.: укр. *Абдулаєв нюхом чує, що в хаті хтось є* [4]; англ. *Something bad is going to happen tonight – I can feel it in my bones* [5]; *Da dein Bauchgefühl der älteste und ursprünglichste „sechste Sinn“ ist, den du hast, ist es der, auf den du dich am meisten verlassen kannst* [11]. Величина непереборної сили є достатньою для того, щоб змусити пацієнса слідувати їй, пор.: укр. *Інтуїція, яка ніколи не була моєю сильною стороною, тепер спрямовувала мене до єдино правильного рішення, як рука влучного мисливця спрямовує сніс* [1]; англ. *And it is her intuition that she is dependent on for finding just the right thing to muse about to* [9]; нім. *Mit Hilfe der Intuition werden wir die scheinbar unbeugsame Feindschaft besiegen, die unser menschliches Fleisch vom Metall der Motoren trennt* [6], а маршрут та напрям орієнтовані на вирішення тієї ситуації, в якій опиняється пацієнс, пор.: укр. *Ці сосни і ці вітри були заодно з його ворогами...і замість того, щоб покійно чекати цього невідворотного наближення, я знову побіг, але підганяв мене вже не розум, друге дихання дав мені сліпий інстинкт* [1]; англ. *Her instincts took over and she dived on the escaping thief* [8]; нім. *Ich rieche Bäume, bevor ich mit ihnen zusammenstoße, ein innerer Kompaß lenkt mich immer in die günstigste Himmelsrichtung, das sind Instinkte, über die nur ein Blaubär verfügt* [6].

На сучасному етапі когнітивне моделювання представлено як дієвий засіб інтерпретації семантики окремого класу лексики шляхом конструювання не лише концептів та фреймів, а й образ-схем. Ірраціональна лексика презентована як семантичний клас на позначення

ірраціональних проявів у поведінці людини. Корпусні та словникові статті української, англійської та німецької мов засвідчують ресурсність досліджуваного матеріалу у зіставному аспекті. Відповідно до класифікації М. Джонсона у розвідці змодельовано образ-схеми «КОНТЕЙНЕР» («CONTAINER») та «ПРИМУС» («COMPULSION»), кожна з яких роз'яснює механізм актуалізації та функціонування явища ірраціональності у поведінці людини.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у детальному моделюванні образ-схем ірраціональної лексики відповідно до класифікації М. Джонсона у зіставному аспекті.

Список використаних джерел:

1. Корпус української мови. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (дата звернення: 10.05.2020).
2. Рахилина Е.В. Когнитивная семантика: История, Персоналии, Идеи, Результаты. *Семиотика и информатика*. 1998. № 36. С. 274-322.
3. Самигуллина А. Понятие «образ-схема» в современных исследованиях по когнитивной лингвистике. *Вестник Челябинского гос. у-та. Серия : Филология. Искусствоведение*. 2008. № 11. С. 101-106.
4. Сучасний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 10.05.2020).
5. The Free Dictionary by Farlex. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com> (дата звернення: 10.05.2020).
6. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache. URL: <https://www.dwds.de/> (дата звернення: 10.05.2020).
7. Johnson M. *The Body in the Mind*. Chicago and London : The University of Chicago Press, 1987. 233 p.
8. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (дата звернення: 10.05.2020).
9. The British National Corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (дата звернення: 10.05.2020).
10. Staff G. How to Access your Subconscious Mind in 4 Steps. URL: <https://www.gaia.com/article/4-steps-access-your-subconscious> (дата звернення: 20.05.2020).
11. Trewisan U. Bauchgefühl! 7 Bauchgefühle, die du niemals ignorieren darfst! *Safety Energetics*. URL: <https://www.safety-energetics.de/blog/bauchgefuehl/> (дата звернення: 10.05.2020).